

Det märkvärdiga valet i Danmark

Valet till Folketinget i Danmark den 21 september i år fick en överraskande utgång. De tre hittillsvarande regeringspartierna förlorade sin majoritet i tinget, men motståndarna, de två socialdemokratiska partierna, vann den inte. Två representanter från Grönland och två från Färöarna kommer att tillsammans bli tungan på vågen i dansk politik, fram till nästa val. Svensk Tidskrifts medarbetare i Danmark, redaktör Niels Jørgen Haagerup, har analyserat valets innebörd. Åtskilliga röster förlorades till småpartier, av vilka det Kristelige Folkeparti är nytt men likafullt nästan lyckades vinna fyra mandat. För övrigt skedde en förskjutning av rösterna, till en del beroende på partiernas inställning till Danmarks inträde i den gemensamma marknaden. Så som valet utföll tycks en majoritet för ett sådant inträde vara säkrad, om inte i Folketinget så i varje fall i den folkomröstning, som man bestämt skall hållas nästa år och som blir avgörande för beslutet. Det skulle vara en sensation, menar Haagerup, om frågan skulle falla i den.

Jämfört med tidigare folketingsval i Danmark kan valet den 21 september inte sägas ha resulterat i mycket stora förändringar. Inget parti förlorade eller miste mandat i en storleksordning som tidigare förekommit. 1968 ökade Radikale Venstre från 13 till 27 mandat. 1966 ökade Socialistisk Folkeparti från 10 till 20. Men var förändringarna mindre den här gången, var de tillräckligt stora för att skapa ett oavgjort läge som man aldrig tidigare sett och som i veckotal skapade osäkerhet om regeringsbildningen.

Valets förlorare var det Konservative Folkeparti samt Venstre, som förlorade resp sex och fyra mandat. Radikale Venstre behöll däremot, till allas överraskning, den mycket stora vinst som partiet gjort 1968. Eftersom Konservative fick 31, Venstre 30 och Radikale 27 betydde detta, att regeringspartierna förlorat sin majoritet. De tre partierna hade förut tillsammans haft 98 av folketingets 179 mandat (179 innefattar två mandat från Färöarna och två från Grönland). Men även om regeringspartierna hade förlorat sin majoritet, inträffade att ingen annan heller hade övertagit denna.

Socialdemokratiet gick fram från 62 till 70 mandat men saknade sex för att komma upp till partiets mandattal vid valet 1960 och 1964. Socialistisk Folkeparti (SF) gick som väntat också fram, från 11 till 17. Även om SF i frågan om EEC tagit klart avstånd från Socialdemokratiet, kunde man med säkerhet förutse att SF ansåg en socialdemokratisk regeringsbildning som riktig. Men tillsammans hade

de båda socialistiska partierna bara 87 mandat, ett mindre än de nuvarande regeringspartiernas 88.

Här kom de sk nordatlantiska mandaten in. Uttrycken var Jens Otto Krag, då han valnatten kommenterade valutslaget och segervisst gav uttryck för sin förväntan att regeringen Baunsgaard dagen efter valet skulle inge sin avskedsansökan, Löfte om stöd från den ene av de två valda grönländarna, Knud Hertling, och det troliga stödet från den andre, den unge oavhängige men vänsterorienterade Moses Olsen, samt den övervägande sannolikheten för att den socialdemokratiske representanten från Färöarna Johan Nielsen skulle bli återvald gjorde Krag säker på att han skulle kunna bilda regering. Men han gav uttryck åt denna sin säkerhet litet för tidigt.

Småpartierna

Som förutsett fick det nya partiet Kristeligt Folkeparti många röster, trots bristen på professionella politiker. Partiet kom så nära till att få de ca 60 000 röster som enligt vallagen utgör 20 % av rösterna att statsminister Baunsgaard under hänvisning till kontrollräkningen av rösterna sköt upp regeringens avgång. Han gjorde sig säkerligen inga förhoppningar om att kunna bevara regeringsmakten med stöd av de fyra mandat, som Kristeligt Folkeparti ev skulle komma att få. (Förhoppningarna härom var kanske något större bland de konservativa och hos Venstre.) Men om kontrollräkningen hade givit Kristeligt Folkeparti de sista 600 till 700 röster, som

saknades vid den första räkningen, skulle partiställningen ha blivit ändrad i Folketinget, eftersom socialdemokraterna då hade förlorat två mandat.

Men Kristeligt Folkeparti kom inte in. Det gjorde inte heller de andra småpartierna, även om alla hade framgångar utom Venstresocialisterne, som 1968 just precis passerade 2 %-gränsen och fick sina fyra mandat, som senare splittrades. Retsförbundet gick till val på motstånd mot EEC som det enda icke-socialistiska partiet med den ståndpunkten. Det fick 50 000 röster, mer än en fördubbling sedan sist. Kommunisterna vann nära 10 000 röster och fick över 39 000, medan det tyska minoritetspartiet inte hade en chans och fick 6 748 röster.

Tillsammans avgavs 190 000 röster på partier som ej blev representerade i Folketinget. Antalet motsvarade det antal väljare, som på valdagen övergivit de tre regeringspartierna. Men överensstämmelsen i antal mellan de orepresenterade småpartiernas röster och vad regeringspartierna förlorade skall inte uppskattas alltför grovt. Vad en analys av siffrorna kan avslöja är att Venstre och Konservative förlorade en del röster till Kristeligt Folkeparti, som särskilt protesterade mot pornografi- och abortlagstiftningen. Men ännu flera av de två borgerliga partiernas väljare röstade denna gång på Radikale Venstre som ett uttryck för förtroende för partiets och regeringens chef Hilmar Baunsgaard. Radikale Venstre förlorade gott och väl lika många röster på den andra flygeln och förlorade dem huvudsakli-

gen till Socialdemokratiet och till SF. Socialdemokratiet fick alltså tillbaka många av de väljare, som 1968 hade föredragit Baunsgaard framför Krag, men i gengäld måste partiet i sin tur se en del röster försvinna på sin vänstra flygel till SF.

Regeringsfrågan

Sex dagar efter valet avgick regeringen Baunsgaard och fortsatte som expeditiönsminister i väntan på valet på Färöarna. Krag hade trots allt ej fått ett klart löfte om stöd från båda grönländarna. Moses Olsen föredrog tills vidare att stå fritt, och med Knud Hertlings stöd hade Krag inte fler mandat än regeringspartierna, 88-88. Därmed blev valet på Färöarna avgörande.

Valet försiggick samma dag som Folketinget öppnades, vilken dag är grundlagsfäst till första tisdagen i oktober. Sammanträffandet var tillfälligt. Valet på Färöarna förrättades två veckor senare än valet i Danmark med hänsyn till fiskarna på Färöarna, som när valet utskrevs befann sig långt hemifrån på fiske och måste beredas tid att återvända.

Först försökte man bilda en bred regering på grundval av alla de fyra stora partierna. Tanken hade inte före valet haft mycket stöd hos de fyra partiernas ledare, även om den blivit rest utifrån av den f.d. finansministern (Venstre) och OECD-generalsekreteraren professor Thorkil Kristensen och andra, som önskade en stark samlingsregering – eller samarbetsregering – för att kunna föra Danmark in i EEC. Efter valet accepterade

de tre hittillsvarande regeringspartierna tanken, även om de inte utåt tog klar ställning till vem som skulle bli statsminister. Men det blev snart klart, att även om Jens Otto Krag skulle bli statsminister i en sådan regering så lockade denna varken honom eller hans parti. »Jag kan inte vara statsminister i en regering, som jag inte är medlem av», sade Krag i en kommentar till den upprepade frågan om han inte kunde tänka sig att bli ledare av en EEC-regering.

Efter detta nej stod valet mellan en borgerlig minoritetsregering och en socialdemokratisk minoritetsregering, men mycket troligare den sistnämnda, hur svårt den än skulle få att skaffa sig majoritet om den blev ställd inför de hittillsvarande regeringspartiernas samlade röster. Tanken på en radikal minoritetsregering har också varit uppe, huvudsakligen från radikalerna själva, men den saknade aktualitet.

Röster mot EEC?

Vad låg bakom röstutfallet? Röstade väljarna mot EEC? Eller var det regeringens inte alltför lyckade ekonomiska politik som hade avskräckt en del förutsvarande väljare?

Granskar man valresultatet, stärks uppfattningen att det inte var EEC, som ändrade fördelningen av röster, även om EEC var den fråga som mest diskuterades under den rätt korta valstriden. Efter valet blev det klart påpekat, även i flera utländska kommentarer, att de två partier, som mest konsekvent gått in för Danmarks

anslutning till EEC, blivit valets förlorare. Men detta var en felaktig sammanställning.

De 180 000 väljare, som Konservativa och Venstre förlorade, röstade inte för EEC-oppositionen. Visserligen fick Retsförbundet 30 000 röster mer än sist, och de flesta av dessa på grund av partiets motstånd mot EEC. Men detta var dock bara en sjättedel av de två regeringspartiernas förluster. Inte mycket tyder på att många röster gått direkt från Venstre och Konservativa till SF, vars framgångar helt säkert också hänför sig till agitationen mot EEC. Men som nämnt kom rösterna snarare från Socialdemokratiets vänstra flygel. Per Haekkerup använde valnatten uttrycket, att SF hade »lånat» några mandat från Socialdemokratiet. SF fick för övrigt bara 9 % av rösterna, och detta är långt från de 30 %, som i Gallups och Berlingske Tidendes sista opinionsundersökning i augusti 1971 förklarar sig vara motståndare till danskt medlemskap i EEC (43 förklarade sig vara anhängare, 27 besvarade ej frågan).

Radikale Venstre hade bland sina kandidater både anhängare av och motståndare till EEC. De senare återfann man särskilt i Köpenhamn. Men just i Köpenhamn gick de radikala starkast tillbaka. Det kan alltså inte vara tal om en massiv röstning mot EEC.

EEC i Folketinget

Efter valet finns fortfarande ett stort flertal i Folketinget för EEC. Hur stort är svårt att säga, eftersom vissa medlemmar

särskilt bland socialdemokraterna har väntat med att ta ställning tills större klarhet föreligger om de ställda villkoren för medlemskap kommer att uppfyllas. I den radikala folketingsgruppen kan man räkna med att under alla omständigheter finns 5 motsåndare medan de övriga 22 måste anses vara anhängare. Av socialdemokraternas 70 folketingsmedlemmar är sannolikt 5-10 motståndare. När de läggs till de 17 SF-medlemmarna kommer man i närheten av eller möjligen över de 30, som utgör en sjättedel av tingets medlemmar. Om 30 eller flera röstar mot, är grundlagens krav om fem sjättedels majoritet i Folketinget för ett beslut att gå in i den gemensamma marknaden ej uppfyllt. Men grundlagen säger, att ett avgörande i så fall kan ske genom folkomröstning och att blott enkel majoritet behövs i Folketinget om dess beslut sedan bekräftas genom folkomröstning. Här säger reglerna, att en majoritet som röstar emot skall bestå av 30 % av de röstberättigade eller omkring 1.1 miljon röster.

För övrigt har bestämmelsen om hur många som röstar för i Folketinget numera blivit likgiltigt efter beslutet om att under alla omständigheter låta danskt medlemskap i EEC avgöras av en bindande folkomröstning. Bakgrunden till detta beslut var Socialdemokratiets önskan att EEC-frågan skall föras ut ur valkampanjen, så att man inte skulle mista röster till SF för dess skull. Under valstriden framhölls att väljarna hade två röster, en till folketingsvalet där den ekonomiska politiken och en kommande regerings samman-

sättning var den avgörande frågan, och en att användas till en folkomröstning om EEC.

Denna hållning skapade ett visst intryck av osäkerhet inom det socialdemokratiska partiet i fråga om dess ställning till EEC, och partiledarens starka framhävande av villkoren för danskt medlemskap och flera kandidaters uttalanden om att de inte kunde taga slutlig ställning till frågan, ökade intrycket av osäkerhet. Denna förnams också i fackföreningskretsar, men LO:s ordförande Thomas Nielsen och andra fackföreningsledare tog dock under valkampanjen klarare ställning för EEC än tidigare. De hänvisade till de systerstatningssvårigheter som skulle uppstå i Danmark om vi ej kom med i en gemensam marknad som omfattade Storbritannien. Andra fackföreningsledare uttalade sina bekymmer för vad som skulle hända med den nordiska arbetsmarknaden om vi kom in i EEC.

Valet blev alltså inte ett val om den gemensamma marknaden, även om denna fråga dominerade under valkampanjen. Däremot är det upplagt för en fortsatt debatt inför nästa års folkomröstning.

Från flera håll har man uttryckt den förvissningen, att Danmarks socialdemokrater kommer att taga ställning sedan Storbritannien fått frågan avgjord för sin del den 28 oktober. Det har ansetts som uteslutet att Krag skulle följa i Wilsons fotspår och förklara sig vara motståndare. Nu som förr måste Socialdemokratiet räknas till de partier som är positiva till den gemensamma marknaden. Den majoritet som vill följa England in i EEC är så stor i det danska Folketinget – vare sig det rör sig om en majoritet på fem sjättedelar eller bara fyra femtedelar – att det skulle vara en sensation om förslaget skulle falla i folkomröstningen.